

INFORMUOJAME

LYGINAMOSIOS MITOLOGIJOS VADOVĖLIS

LINA BALČIŪTĖ

Žymaus indoeuropeisto ir lyginamosios mitologijos specialisto, estų kilmės Amerikos mokslininko Jaano Puhvelo knyga "Lyginamoji mitologija" ("Comparative Mythology", pirmasis leidimas 1987m.) yra sumanyta kaip vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Autorius remiasi ilgamete pedagoginio darbo patirtimi – Kalifornijos universitete jis dėsto mitologijos kursą jau trisdešimt metų. Knygos paskirtis nulėmė ir jos pobūdį: tai ne tiek monografinė studija, kiek glaustas, informatyvus medžiagos išdėstymas, siekiant kuo didesnio aiškumo ir nuoseklumo. Vengiama itin smulkmeniškų nukrypimų, kiek įmanoma apribotas išnašų skaičius, užtat beveik kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiama svarbiausia literatūra nagrinėjamu klausimu.

Tačiau knyga verta ne vien studentų dėmesio. Pagrindiniai šio veikalų bruožai – didžiulis informatyvumas ir profesionalumas. Knygą sudaro trys dalys. Pirmoji, įžanginė, vadinasi "Kryptys"; joje apžvelgiama mito sąvoka, mitologijos tyrinėjimų istorija (kaip sako pats autorius, duodama glausta metamitologija), taip pat nagrinėjamos dvi bendresnio pobūdžio temos: Artimųjų Rytų kosmogoniniai mitai, sąvokų *indoeuropiečiai* ir *indai-iranėnai* reikšmė.

Antroji stambi knygos dalis vadinasi "Tradicijos". Joje skyriais pateikiamos Indijos, Irano, Graikijos, Romos, keltų, germanų, baltų bei slavų mitologijos.

Trečioji dalis – "Temos". Tai tarsi skersinis antroje dalyje išdėstytos medžiagos pjūvis, atrenkant keletą svarbiausių izotemų, aptinkamų atskirų indoeuropiečių grupių mitologijose.

J. Puhvelo manymu, indoeuropiečiai – vienintelė tautų ir kalbų grupė, duodanti pakankamai medžiagos lyginamosios mitologijos studijoms.

Indoeuropiečių gyvenama teritorija jau 4 tūkstantmečius apima Europą, Artimuosius Rytus, Centrinę bei Pietų Aziją. Ši grupė yra pakankamai gerai dokumentuota, čia galima rasti užtektinai bendrų ir skirtingų bruožų, kad būtų įmanoma daryti svarbias išvadas, jas tikrinti ir pagrįsti. Vis dėlto, J. Puhvelo teigimu, ne visų indoeuropiečių grupių medžiaga vienodai vertinga lyginamosios mitologijos studijoms. Savotiškais kertiniais stulpais jis laiko Indijos, Romos ir Skandinavijos mitologijas, pažymėdamas, jog labiausiai į rytus ir į vakarus nutolusios indoeuropiečių šakos turi nemaža bendrų terminų visuomeninėms, religinėms ir juridinėms sąvokoms reikšti (pvz., lot. *rex*, sen. airių *ri*, snskr. *raj-* "karalius", sen. airių *noib*, sen. persų *naiba* "šventas", ir kt.). Pažymėtina, kad J. Puhvelas daugelyje vietų (ir labai vaisingai!) naudojami lingvistiniais metodais, pateikia išsamias bei įdomias dievų vardų etimologijas, kalbinius įvairių sąvokų aiškinimus – visa tai teikia tvirtesnio pagrindo mitologinėms išvadoms.

Indų mitologija, kuriai skirti net du antrosios knygos dalies skyriai (apie Vedas ir indų epą), yra nelyginant modelis, su kuriuo gretinami kitų indoeuropiečių duomenys. J. Puhvelas svarbiausiais savo mokytojais laiko Stigą Wikanderį ir Georges'ą Dumézilį. Iš pastarojo jis perėmė idėją apie trinarę indoeuropiečių panteono struktūrą, kuri atitinka tris visuomenės klases: žynius, karius ir vadinamąjį "trečiąjį luomą" (žemdirbius, gyvulių augintojus, amatininkus). Šiai teorijai pagrįsti J. Puhvelas pateikia daug medžiagos; jo manymu, beveik visų indoeuropiečių grupių dievų Panteono struktūra gerai atitinka šį modelį. Ypač "klasine orientacija" pasižymi vyriškieji dievai; tuo tarpu daugelyje moteriškųjų dievybių galima atrasti nemaža senosios indoeuropiečių "transfunkcinės deivės" – tam tikros "motinos", globojusios visą visuomenę, – bruožų.

Indų ir iranėnų mitologijos iš esmės panašios, todėl šią grupę, pasak J. Puhvelo, galima laikyti tarsi "dviguba" baze tolesnei mitologinei rekonstrukcijai. Beje, nemažai dėmesio knygoje skiriama Zaratustros religinei reformai ir senoji Irano epui.

Įdomus J. Puhvelo požiūris į Graikiją. Kažkokiu būdu tapęs mitologijos apskritai išėities tašku, graikų mitas įgijo neproporcingai didelės svarbos. Tuo tarpu standartinės graikų mito ir epo versijos, išigalėjusios Vakarų kultūroje, yra tarsi dviem pakopomis nutolusios nuo savo ištakų: pirma, dėl pačių senovės graikų novatoriško kūrybingumo, o antra – dėl vėlesnių autorių polinkio sisteminti. Kur kas įdomesnės už plačiai žinomus graikų mitus esančios kai kurios vietinės, ypač Kretos, tradicijos. Daug vertingesne negu graikų J. Puhvelas laiko romėnų mitologiją. Nors dažnai sakoma, kad "Roma neturi mitų", tačiau daugybė

neaiškių kultų ir miglotų ritualų rodo už jų slypint kultinius mitus – pamirštus arba virtusius “istorija”. Nesuprantami Romos ritualai dažnai gali būti paaiškinti remiantis Vėdų tekstais. J. Puhvelas randa nemaža senovės Romos ir Indijos atitikmenų, pavyzdžiui, jis išsamiai aprašo daugelį iš esmės sutampančių tabu ir draudimų, kurių turi paisyti vyriausiasis indų brahmanas ir Jupiterio žynys Romoje.

Du stambūs skyriai knygoje skirti keltų ir germanų mitologijoms. Savitai keltų mitologijai nušviesti gerokai trūksta duomenų dėl griežto pačių druidų priešiško raštui, tuo tarpu germanai, nors palyginti vėlai pasirodę istorijoje, lyginamosios mitologijos požiūriu yra labai įdomūs. Skirtingai nuo kitų indoeuropiečių, jie, ypač skandinavai, išlaikė išsamią ir nuoseklią kosmogoniją, kosmografiją, antropogoniją ir eschatologiją, taip pat didžiulį dievų panteoną.

Turbūt vertėtų plačiau apžvelgti, ką J. Puhvelas rašo apie baltus. Pats būdamas lyginamosios kalbotyros specialistas, jis ne sykį pažymi, jog baltai – tai archajiškiausia iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų šakų. Baltų kalbų duomenimis jis remiasi daugelyje knygos vietų. Jo manymu, pastovumas, tradiciškumas – tai esminės baltų kultūros charakteristikos.

Kalbėdamas apie baltų mitologiją, J. Puhvelas daugiausia dėmesio skiria S. Grunau pateikiamoms žinioms apžvelgti ir įvertinti. J. Puhvelas teigia, kad Grunau aprašoma dievų triada (Patrimpas, Perkūnas ir Patulas) panaši į A. Brėmeniečio aprašytus Uppsalos šventyklos dievus (Torą, Odiną ir Freirą). Tačiau skiriasi analogiškų dievų atributai: Odinas turėjo ginklus, o Patulas – žmogaus, arklio ir karvės kaukoles; Toras atrodė solidus ir valdingas, o Perkūnas aprašomas kaip piktas dievas; ir, pasak J. Puhvelo, tik fanatiškas Freudo pasekėjas galėtų susieti falinį Freiro stabą su Patrimpo garbei įsotėje laikomu žalčiu. Todėl J. Puhvelas daro išvadą, kad, nepaisant Mannhardto ir kitų mokslininkų pastangų diskredituoti S. Grunau informaciją kaip prasimanymą, besiremiantį A. Brėmeniečio žiniomis apie Uppsalą, į ją reikia žiūrėti rimtai ir laikyti, kad šis aprašymas atspindi senųjų baltų religines realijas. Prūsų Ramovės krivį bei jo atitikmenis Lietuvos kulto centruose reikia laikyti XIII–XIV amžiuje jau susiformavusio žynių luomo atstovais; o stilizuotos trinarės indoeuropietiško tipo pagonybės egzistavimas prieš pat krikščionybės atsiradimą Lietuvoje yra ne kiek ne mažiau įtikėtinas nei jos analogija Uppsaloje keletu šimtmečių anksčiau.

Iš pagrindinių indoeuropiečių mitologijos temų J. Puhvelas plačiau apžvelgia dievo ir kario, karaliaus ir mergelės, žirgo ir valdovo, dvynio ir brolio mitus, taip pat “ugnies vandenyje” mitologinį įvaizdį.

J. Puhvelo “Lyginamoji mitologija” – tai tikras lobynas duomenų, sąsajų, atitikmenų, paralelių ir naujų idėjų ieškančiam mitologijos tyrinėtojiui. Nors ši knyga, kaip minėta, yra vadovėlis, tačiau autorius kiek

įmanydamas vengia banalių, visiems žinomų temų, jų vietoje verčiau pateikdamas ne taip plačiai žinomus faktus. Vienintelis dalykas, dėl ko šią knygą gali būti sunku skaityti, – tai gana sunki anglų kalba, daug autoriaus vartojamos mums neįprastos leksikos.

A HANDBOOK OF COMPARATIVE MYTHOLOGY

LINA BALČIŪTĖ

Summary

„Comparative Mythology“, a book by Jaan Puhvel, a famous American scholar in the field of Indo-European and comparative mythology, is introduced to the reader, its main characteristics being a vast amount of information and great professionalism. A broader analysis is given to the second part of the book where by means of several chapters the mythologies of the most significant Indo-European groups are presented.